УДК: 81г44 : 811.133.1

Г. І. Олефір, І. В. Табачек

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

В статье рассматриваются проблемы перевода французских имен собственных (топонимов, гидронимов, антропонимов) на украинский язык, а также пути сохранения их социокультурных характеристик. Подчеркивается творческая роль переводчика для адекватной передачи гимен собственных, вплоть до создания окказиональных или функциональных соответствий.

Ключевые слова: *перевод, транслитерация, транскрипция, эквивалент, топоним, антропоним, социокультурный.*

The article deals with the issue of translating French proper names (toponyms, hydronyms, antroponyms) into Ukrainian and the ways to preserve their sociocultural characteristics. The creative part of interpreter in adequate translation of proper names up to creating occasional or functional compliances is emphasized.

Key words: *translation, transliteration, transcription, equivalent, toponym, antroponym, sociocultural.*

Проблему втрати та викривлення інформації при її передачі, наприклад, при перекладі так званої безеквівалентної лексики, до якої відносять культурні реалії, власні назви, неологізми, не можна вважати остаточно вирішеною, хоча вже існує певний багаж перекладацьких рішень, зокрема, завдяки роботам Дж. А. Міллера [1] та Л. К. Латишева [2; 3]. Однак далеко не для кожного випадку пропонується готовий перекладацький еквівалент, що і зумовлює **актуальність** даної статті.

Мета статті полягає в окресленні шляхів перекладу французьких власних назв на українську мову із збереженням їхніх соціокультурних характеристик.

Наукову новизну статті визначають намагання узагальнити та систематизувати перекладацькі стратегії та підходи при перекладі різноманітних власних назв.

© Г. І. Олефір, І. В. Табачек, 2010

З точки зору перекладу, власні назви становлять окрему групу ономастичних реалій. Як лексичні елементи, що позначають реалії, власні назви (топоніми, гідроніми, антропоніми) несуть певну соціокультурну інформацію, яка, власне, і надає тексту національного окрасу.

Для відтворення в перекладі власних назв застосовується один із наступних прийомів: транслітерація, транскрипція, переклад.

Вибір способу реституції власної назви часто залежить від історичних факторів та екстралінгвістичних традицій, на які має зважати перекладач. При перекладі із французької на українську мову також одразу постає проблема яскраво виражених фонетичних та графічних відмінностей, що ускладнює адекватне відтворення власних назв.

Вдаючись до прийому *транслітерації*, що передбачає заміну кожної графеми мови оригіналу на графему, або групу графем, мови перекладу, незалежно від вимови, перекладач має змогу відтворити оригінальну власну назву практично без втрат. Проте система транслітерації часто вимагає дотримання досить складних правил для відтворення графем висхідної мови, які не мають відповідників у цільовій мові. Так, для української мови не виникає проблеми реституції жодної із графем латинського алфавіту французької мови, тоді як у зворотному випадку постає проблема браку існуючих латинських літер для відтворення українських кириличних букв, що спричиняє необхідність використання груп графем, або спеціальних значків, у відповідності до міжнародної норми транслітерації ISO 9: 1995. Це одна із причин, що пояснює непродуктивність зазначеного методу для двох аналізованих мов.

Нечисленні приклади транслітерації французьких власних назв є даниною історичній традиції: *F. Villon — Ф. Віллон, V. Hugo — В. Гюго, Reims — Реймс, Agen — Ажен, Gap — Гап*. Такий спосіб реституції власних назв дуже сильно спотворює їхнє оригінальне звучання, оскільки для сучасної французької мови характерна велика розбіжність між фонетичним та графічним малюнками слова.

Саме з причини складної системи відповідності у французькій мові між написанням слова та його вимовою, при перекладі прийнято послуговуватись прийомом *транскрипції*, або *трансфонування*, що передбачає заміну кожної фонеми мови оригіналу на графему, або групу графем мови перекладу. Таким чином, транскрипція намагається якнайточніше відтворити оригінальне звучання іншомовної власної назви засобами мови перекладу: *F. Villon — Ф. Війон, Bordeaux —*

Бордо, Beauvais — Бове, Evry — Еврі, Evreux — Евре, Moulins — Мулен, Troyes — Труа, Auch — Ош, Mets — Мец.

При трансфонуванні власних назв із французької мови на перекладача очікує цілий ряд пасток, адже ціла низка топонімів, гідронімів та антропонімів має вимову, що не відповідає нормативним правилам читання сучасної мови, несучи відбиток старовинної орфографії.

Так, наприклад, приголосні *-s, -t, -z -r,* зазвичай німі у кінцевій позиції, в низці власних імен, вимовляються: *Jaurès — Жорес, F. Mallet-Joris — Ф. Мале-Жорис, Rodez — Родез, Quimper — Кемпер, Beigbeder — Бегбедер*. Немає жодної закономірності у вимові закінчень на *-as, -us, -os, -at, -it, -st, -er*, отже слід постійно звертатися до довідкових видань: *Tournus — Турню,* але *Arras — Аррас, Prévost — Прево* але *Marrast — Маррест, Diane de Poitiers — Діана де Пуатьє, Michel Tournier — Мішель Турньє* але *Bernard Werber — Бернард Вербер*. Часто літера *s* перед приголосними (особливо *-d,-m,-n,-l*) не вимовляється: *Duchesne — Дюшен, Guesde — Гед, Rouger de Lisle — Руже де Лілль.* У власних назвах, створених на основі злиття двох повнозначних слів або артикля та іменника, кожна частина зберігає свою вимову: *Descartes — Декарт, Montfaucon — Монфокон, Montauban — Монтобан,* проте *Thérèse Desqueyroux — Тереза Дескейру.* В окремих власних іменах *b* перед *v* залишається німим: *Lefèbvre — Лефевр, Fabvier — Фав'є*. Найчастіше *l* в позиції після *-au,-ou* але перед *t, d* не вимовляється: *Renault — Рено*. Кінцеві *-l,-le,* групи *la, lo, lu* трансфонуються за допомогою *ль, ла, ло, лу: Laval — Лаваль, Charleville — Шарлевіль,* проте *Emile Zola — Еміль Золя, Nicolas — Ніколя*. Буквосполучення *ay, ey* в кінці слова або перед приголосним транскрибуються за допомогою *е*: *Du Bellay — Дюбелле*. Носові *an, am, en, aen, on, om, in, im, ain, aim, oin, un, um* розкладаються на дві фонеми *— ан, он, ен: F. Sagan — Ф. Саган, A. Comte — О. Конт, H. Bazin — Е. Базен, Melun — Мелен, Moulin — Мулен, Pointe-a-Pitre — Пуент-а-Пітр.* Проте перед літерами *b* або *p* носовий *m* залишається*: Champagne — Шампань.* Голосний *u* зазвичай передається за допомогою *ю*: *Bouches-du-Rhône — Буш-дю-Рон, Puy de Dôme — Пюі-де-Дом,* проте на початку слова може транскрибуватися через *і*: *Usset — Іссе,* а після *ж* за допомогою літери *у: Jules Verne — Жуль Верн*. Фонема yod (*y, i, il, ill*) на початку слова або після голосної передається за допомогою *й*: *Créteil — Кретей*. Якщо після приголосних *б, п, ф, в, г, к, м, р, ж, х, ш, щ* ставиться апостроф: *Fourier — Фур'є, Amiens — Ам'єн,* то після приголосних *д, т, с, з, л, н* пишеться *ь*: *Molière — Мольєр* [4: 98].

Також потрібно знати традиційну орфографію (дефіс, окреме чи злите написання) в українській мові окремих французьких власних назв: *La Rochefoucauld — Ларошфуко, La Fontaine — Лафонтен, Pont-l'évêque — сир понлевек*.

У наш час практична транскрипція, хоча вона завжди залишається приблизним варіантом передачі оригінального звучання, є основним засобом відтворення французьких антропонімів: *Louis de Funès — Луї де Фюнес, Charles de Gaulle — Шарль де Голль, Jacques Chirac — Жак Ширак, Michel Platini — Мішель Платіні* та топонімів: *Бордо — Bordeaux, Руан — Rouen, Нант — Nantes*. Проте, власні імена історичних особистостей, а саме апостолів, святих, Пап римських, королів, перекладаються: *Saint Jacques — Апостол Яків, Saint Benoît — Святий Бенедикт, François d'Assise — Франциск Асизський, Saint Augustin — Блаженний Августин, Innocent II — Інокентій II, Grégoire IV — Григорій IV, Jean-Paul II — Іван-Павло II*, *Louis XIV — Людовік XIV, Henri IV — Генріх IV, Charlemagnes — Карл Великий, Guillaume le Conquérant — Вільгельм Завойовник, Guillaume Tell — Вільгельм Телль*.

До трансфонування звертаються також у разі відтворення назв газет, журналів, театрів, кінотеатрів, промислових підприємств, торговельних компаній, комерційних груп тощо, в разі потреби роблячи прагматичну адаптацію: *"Le Monde" — газета "Монд", "Paris-Match" — часопис "Парі-матч", "Point" — французький журнал "Пуен", Comédie-Française — паризький театр "Комеді Франсез", Compagnie GDF — газова компанія Газ де Франс, Crédit Lyonnais — французький банк "Креді Ліонне", Air France — французька авіакомпанія "Ер Франс"*.

Назви готелів та ресторанів транскрибуються, якщо в назві використана власне ім'я або власна назва: *le restaurant "Annabelle" — ресторан "Анабель", l'Hôtel Ritz — готель Ріц, l'Hôtel Negresco — готель Негреско, l'Hôtel Carlton — готель Карлтон, le restaurant Renaissance — ресторан "Ренесанс", le café de Flore — кав'ярня "Флор", le café Napolitain — кав'ярня "Наполітен", l'Hôtel de la Louisiane — Готель Луїзіана*, та перекладаються, якщо в основу покладено загальну назву: *le restaurant Chapeau Rouge — діжонський ресторан "Червоний капелюшок", le café "Deux Magots" — кав'ярня "Дві Макаки", le cabaret "Au Lapin Agile" — кабаре "У спритного Кролика"*.

Назви вулиць транскрибуються: *rue Rivoli — вулиця Ріволі, rue Chateu d'Eau — вулиця Шато д'О, rue de Puits — вулиця де Пюі,* проте назви площ, проспектів, бульварів перекладаються: *place de la Concorde — площа Злагоди, place de la Bastille — площа Бастилії, place de*

Vosges — Вогезька площа, avenue Les Champs Elysés — проспект Єлисейські поля, boulevard de Sébastolpol — Севастопольський бульвар. Також потребують перекладу назви відомих пам'яток: *la Tour Eiffel — Ейфелева вежа, la cathédrale de Notre Dame de Paris — собор Паризької Богоматері, le Palais de Luxembourg — Люксембурзький палац, la colonne Vendôme — Вандомська колона, le Pont neuf — Новий міст, le Pont des Arts — міст Мистецтв*.

Традиційно перекладаються окремі значущі елементи топонімів: *Haute Normandie — Верхня Нормандія, Bas-Rhin — Нижній Рейн, Alpes Maritimes –Приморські Альпи, Alpes de Haute Provence — Альпи Верхнього Провансу, Corse du Sud — Південна Корсика, Pyrénées Orientales — Східні Піренеї*.

Не можна нехтувати роль традиції при перекладі власних назв, які стали на сьогодні єдиними можливими варіантами, хоча не завжди виконані на основі практичної транскрипції. Це випадок численних топонімів та гідронімів, як власне французьких: *Paris — Париж, Menton — Ментона, la Seine — Сена, la Loire — Луара, le Rhin — Рейн,* так і іншомовних, що часто зустрічаються у французьких текстах: *la Prusse — Пруссія, la Bavière — Баварія, Cologne — Кельн, Aix-la-Chapelle — Аахен, Forкt-Noire — Шварцвальд, Anvers — Антверпен, Gent — Гент, Naples — Неаполь, Venise — Венеція,Vienne — Відень, Bâle — Базель, le Cap — Кейптаун, le Danube — Дунай, le lac Léman — Женевське озеро, le golf de Gascogne — Біскайська затока, la mer d'Oman — Аравійське море, l'Archipel de Magellan — Вогняна Земля, la Terre-Neuve — Ньюфаундленд*.

Власні назви у художніх текстах відіграють дуже важливу роль, забезпечуючи твору національний колорит. Якщо топоніми та гідроніми відтворюються на основі вищевикладених правил, то власні імена людей потребують дещо іншого підходу, оскільки в літературних текстах виконують не лише номінативну функцію, а ще й стилістичну та естетичну. Сигніфікативні антропоніми водночас характеризують та оцінюють суб'єкт, провокують відповідне ставлення до персонажа. Мабуть тому, в художньому перекладі домінує тенденція перекладу сигніфікативних власних імен, принаймні за допомогою примітки внизу сторінки, де подається безпосередній переклад прізвища персонажа, оскільки ані транслітерація, ані транскрипція не здатні відтворити ту семантичну та експресивну інформацію, яку вклав автор. Цей факт спонукає перекладача до пошуку варіанта адекватного відтворення таких власних імен, аж до створення оказіональних або

функціональних відповідників, здатних забезпечити адекватний емоційний вплив на читача перекладу. Так, практично будь-яка загальна назва може слугувати основою для творення власної назви (прізвище, прізвисько): *Paul-Emile Glaise — Поль-Еміль Глина, Camille Phoque — Каміла Тюлень, Franc Lestafier — Франк Зброєносець,* а дещо змінена звукова форма або орфографія дозволять зімітувати іншомовне походження: *Jérôme Cloué — Жером Пристукнутьє,* або *Жером Безпорадьйо, Ernest Lebauju — Ернест Гарносікер* або *Ернест Ледобросік*. Французького забарвлення перекладеним на українську мову прізвищам може додати і транскрибування частки *"de": Dutilleul — Дюлипа*.

Однозначні правила перекладу власних імен у художніх текстах розробити неможливо, оскільки кожна знахідка у кожному конкретному випадку завдячує креативності перекладача, його письменницькому талантові.

Підбиваючи підсумок викладеним міркуванням, ми не можемо не погодитись із думкою, що "творча діяльність перекладача має спрямовуватись на примирення двох суперечливих тенденцій: збереження мовної норми рецептивної культури в перекладі, з одного боку, та її гармонізацію з нормою оригіналу як феномена вихідної культури, з іншого" [5:176].

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Миллер Дж. Магическое число семь плюс или минус два. О некоторых пределах нашей способности перерабатывать информацию / Дж. Миллер // Информационная психология. — М., 1975.
2. Латышев Л. К. К проблеме переводческих ошибок / Латышев Л. К. // Перевод и лингвистика текста. — М., 1994. — С. 87–95.
3. Латышев Л. К. Технология перевода / Латышев Л. К. — М., 2000.
4. Федорова Л. Аспектний переклад. Французька та українська мови / Л. Федорова — К.: КДЛУ, 1999. — С. 98.
5. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. — К.: Либідь, 2007. — С. 176.